

KIRJOITUSPROSESSIN ÄÄRELLÄ

SAKARI KATAJAMÄKI

Palapeli täydentyy. ”Kontiolan kaski” ja sivuntynkien salaisuudet

Aleksis Kiven syntymän satavuotispäivän alla, syksyllä 1934, kirjallinen kulttuuriperintö sai kerrankin ansaitsemansa huomion. *Uuden Suomen* etusivu toittotti tuoreesta käsikirjoituslöydöstä suurin kirjaimin ja huomionhakuaisesti tyylejä vaihdellen:

Uusia Kiven käsikirjoituksia löydetty.

80 sivua – neljä pisintä kertovaa runoa.

— * * * —

YHDESTÄ VAIN VÄHÄINEN
KATKELMA ENNESTÄÄN TUNNETTU.

— * * * —

Muutkin muunnoksina uusia.

— * * * —

”KONTIOLAN KASKI”, ”TUOMO”,
”ATALANTTA” ja ”PAIMENTYTTÖ”.

— * * * —

**SUURENMOINEN KIRJALLINEN LÖYTÖ
RUNOILIJAN JUHLAVUOTENA.**

(US 1934a.)

Runokäsikirjoituksia sisältävä vihko oli löytynyt piispa Jaakko Gummeruksen jäämistöstä. Vielä seuraavankin päivän etusivulla kulttuuriskuupista riemuittiin näyttävien otsikoin: ”Arkeologisten’ löytöjen mahdollisuus suomalaisen kirjallisuuden alalla pieni. Siksi Kivi-löydöllä suuri merkityksensä. KIVEN TIEDETTÄÄN KIRJOITTANEEN USEITA KÄSIKIRJOITUKSIA, JOTKA OVAT JOUTUNEET KADOKSIIN. Tunnetut Kivi-tuntijat lausuvat mielipiteensä.” (US 1934b.) Arvokkaimpana ja mielenkiintoisimpana pidettiin 21-sivuista kertovaa runoa ”Kontiolan kaski”, josta oli aiemmin tunnettu vain osa alkua ja loppua (US 1934a). Runon kiinnostavuutta lisäsivät myös havaitut yhteydet *Seitsemän veljekseen* (Lehtonen 1934; vrt. Lehtonen 1928: 353).¹ E. A. Saarimaa julkaisi runon tuoreeltaan juhlakirjassa *Aleksis Kiven satavuotismuisto* ja sisällytti runon molemmat versiot Kiven *Koottujen teosten* neljänteen painokseen (Kivi 1934; Kivi 1951). Myöhemmin runo on julkaistu *Runoelmia*-kokoelmassa, johon sisältyy myös faksimilet runon kokonaiskäsikirjoituksesta (Kivi 1984: 146–189).

¹ Myöhemminkin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota runon ja romaanin välisiin yhteyksiin (Koskimies 1947: 90; Viljanen 1953: 96–97; Koskimies 1974: 253–255; Pettersson 2016: 23).

Sittemmin Kivi-tutkijat eivät ole saaneet todistaa yhtä näyttävien käsikirjoitusaarteiden löytymistä. Kiven runovihkojen marginaaleissa on kuitenkin lymynnyt tekstiaineisto, joka sirpaleisuudestaan huolimatta tarjoaa lisätietoa muun muassa juuri vuoden 1934 kohutuimmasta löydöstä, ”Kontiolan kaskesta”. Aineiston merkitys on paljastunut, kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) yksikössä Edith – suomalaisen kirjallisuuden kriittiset editiot on valmisteltu tulevaa editiota Kiven runoudesta. Kuten jäljempänä käy ilmi, tämän tekstikriittisen tutkimustyön ansiosta käsikirjoitusvihkoista irtileikattujen sivujen tyngistä on onnistuttu tunnistamaan runosäkeiden fragmentteja, jotka kertovat ”Kontiolan kaskan” vaiheista, runokäsikirjoitusten välisistä suhteista sekä laajemmin Kiven kertovien runojen kirjoitusprosesseista.

1930-luvun jymylöydöstä tutkijat arvelivat, että se olisi kuulunut Kiven niihin teksteihin, joista hän joulukuussa 1869 kirjoitti ylioppilastoverilleen Thiodolf Reinille (US 1934b; Koskimies 1947: 90). Kivi oli alkanut kirjoittaa Siuntiossa uudella vaihteella:

Ne kaksi näytelmää ja se kokous runoelmia, jotka jälkeen joulun ovat valmiit, ne pidän minä parhaina kun koskaan ennen olen matkaansaattanut; sillä ensimmäisen kerran ijässäni kirjoitan minä ilman yhtään kiirettä ja hätäilemistä, filailen niitä niin paljon kuin mahdollista. (– –) Mitä runoelmiini kuuluu, niin – haastelenkoma niin, että minulle väkisten täytyy nauraa ja sanonkoma, että ne ovat »parhaat kaikista!» entisistäni? Mutta tuomitkaat itse. (Kivi 2012: 308–309.)

Uuden Suomen uutisoima löytö oli tärkeä osan Kiven runovihkojen palapelissä. Nykytiedon valossa Kiveltä on säilynyt viisi käsikirjoitusvihkoa. Niille tutkimuksessa annetut numerot I–V, joista numero V on vuoden 1934 löytö, eivät kuitenkaan vastaa vihkojen kirjoittamisen kronologiaa. Näissä vihkoissa on myös samojen runojen eri versioita, joista jokaista Kivi on hionut parhaansa mukaan. Vihkojen, niissä olevien runojen sekä käsikirjoitusten ja Kiveltä julkaistujen runojen suhteiden jäljille on päästy vasta viime vuosina Edith-yksikössä tehdyn tekstikriittisen tutkimuksen ansiosta.

Tässä artikkelissa tarkastelen uusimpia, runokäsikirjoitusten sivun-tyngistä tehtyjä aineistolöytöjä tekstikriittisistä lähtökohdista. Kuvailen ensin Runoelmia-vihkojen sivuntyngiä kokonaisuudessaan sekä niiden identifoinnissa käytettyjä menetelmiä. Sitten analysoin ”Kontiolan kaskan” liittyviä sivuntyngiä osana runon käsikirjoitusaineiston kokonaisuutta sekä teen päätelmiä uusien löytöjen merkityksestä. Artikkelin kytkeytyy yleisemmin Kiven myöhäisvaiheen kertovien runojen tutkimukseen ja antaa lisätietoa Runoelmia-vihkojen kokonaisuudesta.

Kivi, paperi, sakset

Kiven viiden Runoelmia-vihkon sivumäärät vaihtelevat paristakymmenestä sivusta reiluun 80 sivuun.² Niissä on samoista runoista eri käsikirjoitusversioita, loputtomasti Kiven korjauksia muste- ja lyijykynällä,

² Sidottujen vihkojen laajuudet ja runomäärät jakautuvat seuraavasti: I: 70 sivua, 8 runoa; II: 40 sivua, 13 runoa; III: 66 sivua, 17 runoa; IV: 26 sivua, 7 runoa; V: 80+3 sivua, 4 runoa (Arkistoluettelo).

vaihtelevia sivunumeromerkintöjä, joitakin kirjailijan irtomuistiinpanoja sekä lyijykynämerkintöjä Kiven jälkeiseltä ajalta. Neljä näistä vihkoista (I–IV) on päätynyt SKS:n arkistoon Kaarlo Bergbomin lahjoituksena 1879. Vuonna 1934 löytynyt runovihko V on päätynyt sinne 2000-luvulla oltuaan ensin tallessa Gummerus-kustantamon kassakaapissa. (Arkistoluettelo; Yle 2004.)³ Kivi on käyttänyt vihkoja runojensa kehittelyyn. Niissä olevat runoversiot ovat pääosin pitkälle ajateltuja runokokonaisuuksia, mutta niissä on usein paljon korjauksia eikä yksikään vihkoista ole valmiin runoteoksen puhtaaksikirjoitettu käsikirjoitus. Vihkojen tekstit ovat pääosin Kiven itsensä kirjoittamia, mutta niissä on myös jonkin verran pieniä tutkijoiden tekemiä lyijykynämerkintöjä sekä yksittäistapauksissa sellaisia mustekynällä tehtyjä korjauksia, jotka eivät ole Kiven käsialaa.

Vertailemalla vihkoissa olevia runoversioita muste- ja lyijykynäkorjauksineen on voitu päätellä, että vihkojen todennäköisin kirjoittamisjärjestys on III, II, I, V, IV.⁴ Lyijykynäkorjauksia Kivi näyttää tehneen omana työvaiheenaan mustekynällä kirjoittamiinsa käsikirjoituksiin, minkä jälkeen hän on kirjoittanut runon uudelleen taas mustekynällä seuraavaan käsikirjoitukseen. Vihkojen ja niissä olevien runoversioiden välissä on lisäksi voinut olla sittemmin kadonneita lenkkejä. Osa vihkoissa esiintyvistä runoista on julkaistu *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* 1866, mutta tuolloin julkaistut versiot poikkeavat suuresti käsikirjoituksista; niitä ei siis ole ladottu säilyneissä Runoelmia-vihkoissa olevista käsikirjoituksista.

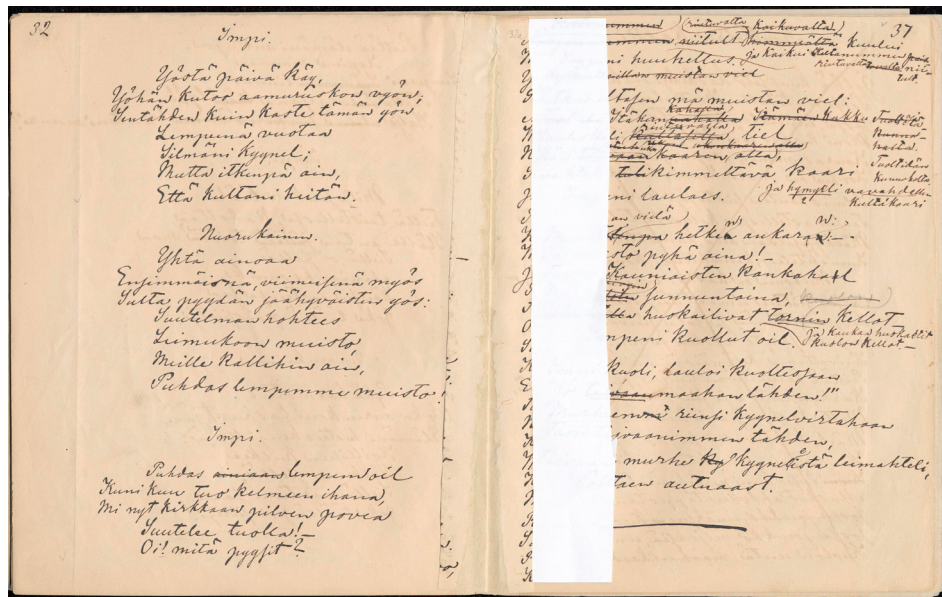
Aineiston aukkoisuudesta huolimatta osa puuttuvista lenkeistä on tiedossa, sillä vihkoissa II ja IV on irti leikattujen lehtien tynkiä (ks. kuva 1), jotka osoittavat, että vihkoissa on ollut myös myöhemmin poistettua tekstiä. Vihkoissa on säilynyt jäänteitä 14 irti leikatusta lehdestä eli yhteensä 28 sivusta. Runoelmia II -vihkossa olevien sivuntynkien sijainnit voi paikantaa vihkojen nykyisten sivunumeroiden perusteella: ne sijaitsevat sivujen 24 ja 25, 32 ja 37, 38 ja 39, 42 ja 43 sekä 52 ja 53 välissä. Vihkon IV tyngät sijaitsevat puolestaan vihkon lopussa olevien tyhjien ja sivunumeroimattomien sivujen väleissä. Jäljempänä käytän sivuntynkien identifiointiin kaksiosaisia numeroita, joiden alkuosa ilmoittaa, minkä sivujen väleissä tynkä sijaitsee, ja loppuosa kertoo, kuinka mones sivuntynkä on tuolla sivuvälillä. Esimerkiksi kuvassa 1 vihkon aukeaman vasemmalla puolella eli versopuolella näkyy sivuntynkä 32–37:2 ja vastakkaisella rectopuolella sivuntynkä 32–37:3. Sivuntynällä tarkoitan aina irti leikatun lehden tyngän yhtä puolta; yhdessä lehden tyngässä on siis aina kaksi sivuntynkää.

³ Vihkot ovat kokonaisuudessaan luettavissa digitaalisessa arkistossa, joka sisältyy verkkojulkaisuun *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa* (<http://neba.finlit.fi/kivi/>). Jäljempänä käytän tässä julkaisussa vallitsevaa tapaa numeroida vihkot yhdestä viiteen. Kiven runokäsikirjoituksista ks. myös Kokko 2016.

⁴ Vihkojen kirjoittamisjärjestyksen tulkinta on tehty monivaiheisena työnä SKS:n Edith-yksikössä. Päätelmien tukena on käytetty myös aineistoja, joita ovat tehneet 2017–2019 Helsingin yliopiston ”Tieteellinen editointi” -kurssien opiskelijat (Eemeli Anttila, Tiuhti Harju, Janina Hietala, Anni Karvinen, Reeka Lelkes, Tommi Laine, Iina Mikkonen, Mette Vesistö, Vilhelmiina Vilhunen, Suvi Vuorinen ja Frida Wikblad). Kirjoitusjärjestyksen osalta tulkinnot ovat yhteneväisiä E. A. Saarimaan toimittaman edition (Kivi 1951) kanssa.

Tulkintani mukaan kaikki vihkojen II ja IV sivuntyngät ovat syntyneet niin, että valmiiksi sidotusta vihkosta on leikattu sivuja pois. Sivuja irrotettaessa on pitänyt jättää sivun juureen reilu tynkä, jotta saman taiteutun paperin loppuosa ei irtoaisi lankasidonnasta. Vihkoista pois leikattuja sivuja ei ole tietävästi säilynyt. Mitä näillä sivuilla on ollut? Miksi ne on saksittu pois?

Kuva 1. Runoelmia II -käsikirjoitusvihkon sivujen 32 ja 37 välissä olevat tyngät 2 ja 3. Rectopuolen tyngän alle laitettu paperikaistale auttaa erottamaan tyngän kirjoitusmerkit alla olevan kokonaisen sivun kirjoituksesta. (SKS KIA.)

Vihkoissa I, III ja V ei ole sivuntynkiä, mutta nekin kuuluvat tutkimusongelman piiriin, sillä tynkäsivuilla olleet tekstit voivat liittyä minkä tahansa vihkon runoihin. 40-sivuisessa vihkossa II on yhteensä 24 sivuntynkiä. Yhdellätoista rectopuolen tyngällä on kirjoitusmerkkejä, jotka liittyvät kokonaisuudessaan tai ainakin suurelta osin runosäkeiden alkuihin. Versopuolen tyngistä yhdeksällä on kirjoitusmerkkejä. Niissä kynänjälkiä on erityisen vähän, sillä vain harvojen runosäkeiden loput ovat yltäneet niin lähelle vihkon keskiaukeamaa, että niistä on jäänyt jälkiä tynkäsivun alueelle. Kynänjälkien sijaintien ja joidenkin yksittäisten merkkien perusteella ne voi kuitenkin olettaa runosäkeiden loppuihin liittyviksi. 26-sivuisessa vihkossa IV lehden tynkiä on vain kaksi. Niissä kahdella rectotyngällä sekä toisella versotyngällä on merkkejä kirjoituksesta.

Tyngillä säilyneet kirjoitusjäljet vaihtelevat. Niillä voi olla kirjaimia tai kirjainten ja välimerkkien fragmentteja, ja onnekkaimmissa tapauksissa yhden säkeen kohdalla voi erottaa varmuudella enemmän kuin yhden kirjaimen. Myös merkkejä sisältävien rivien väliin jäävät tyhjät tilat ovat tulkinnallisesti tärkeitä, sillä niitä voi tulkita säkeistöjen väliin jääviksi tyhjiksi riveiksi tai (rectopuolella) runosäkeissä oleviksi sisennyksiksi, joita Kivi on käyttänyt runoissaan monipuolisilla tavoilla. Varsinaiset runosäkeet jakautuvat Kiven käsikirjoituksissa melko tasaisin välein, mikä helpottaa tällaisia päätelmiä.

Taulukkoon I olen laskenut ja arvioinut erikseen säemääriä niistä sivuntyngistä, joissa on säilynyt merkkejä kirjoituksesta. Vihkoissa II ja

IV on yhteensä 23 sellaista sivuntynkää, joissa on kynän jälkiä. Niissä on ollut arviolta noin 600 runosäettä säkeistöjen väliset tyhjät rivit mukaan lukien.⁵ Jos mukaan arvioi samojen tynkien nekin säkeet, joista ei ole säilynyt mitään merkkejä mutta jotka ovat oletettavasti olleet kuitenkin olemassa, on sivuilla ollut tynkien lukumäärän perusteella luultavasti 650–700 säettä. Rectopuolen tyngissä on yleisesti laajemmin kirjoitusjälkiä. Sen vuoksi niiden arvioitu säemäärä on 328, kun versopuolen arvioitu säemäärä on vain 266. Jos kaikilla tynkäsivuilla olisi keskimäärin 25 säettä, 23 sivulla niitä olisi 575.

Taulukko I. Sivuntynkien jakautuminen Runoelmia-vihkoissa II ja IV.

	Runoelmia II (yht. 40 sivua)	Runoelmia IV (yht. 26 sivua)	Yhteensä (yht. 66 sivua)
Sivuntynkiä (recto / verso / yhteensä)	12 / 12 / 24	2 / 2 / 4	14 / 14 / 28
Kirjoitusmerkkejä sisältäviä sivuntynkiä (recto / verso / yhteensä)	11 / 9 / 20	2 / 1 / 3	13 / 10 / 23
Kirjoitusmerkkejä sisältäviä rivejä sivuntyngeillä	304	4	308
Arvio kirjoitusmerkkejä sisältävien sivuntynkien säemäärästä (recto / verso / yhteensä)	280 / 242 / 522	48 / 24 / 72	328 / 266 / 594

Jos edessämme on yksi Runoelmia-vihkon sivuntynkä, jossa todistetusti on ollut tekstiä ja oletetusti säemuotoista tekstiä, säilyneet fragmentit avaavat lukuisia vaihtoehtoisia selityksiä tyngän synnylle. Irti leikatulla sivulla on voinut olla jonkun tunnetun Kiven runon versio tai tuiki tuntematonta lyriikkaa. Hän on voinut leikata sivun pois, koska hän on pitänyt sivun säkeitä huonoina tai koko runoversiota kelvottomana tai koska sivun runoaines on jo käytetty jossakin muualla. Irti saksittu runoteksti on voinut olla periaatteessa minkä tahansa vaiheen kirjoitusta, esimerkiksi uudempi tai vanhempi kuin tunnetut versiot. Joku muukin kuin Kivi on voinut saksia sivuja pois, mutta mikään seikka ei varsinaisesti tue sellaista vaihtoehtoa.

Jos vihkoista olisi leikattu pois vain täysin tuntemattomia Kiven runoja, säilyneistä fragmenteista olisi vaikea tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Jos taas niille löytäisi yhteyksiä ennalta tuntemiimme runoihin, säkeenpirstaleet antaisivat tietoa Runoelmia-vihkojen luonteesta ja niille kirjoitettujen tekstien kirjoitusprosesseista. Mikäli sivuntynkien kirjoitusmerkeille haluaa löytää vastineita hänen tunnetuista runosäkeistään, tynkäfragmenttien pienuus ja Kiven tunnetun runoaineiston laajuus muodostavat haastavan yhtälön. Häneltä on säilynyt karkeasti arvioiden noin 11 000 runosäettä, jos samojen runojen eri versioiden säkeet lasketaan mukaan. Jos noin 300 säilynyttä sivuntynkien kirjoitusjäänteitä sisältävää säkeen loppua tai alkua vertaisi jokaiseen tunnettuun runosäkeeseen ja

⁵ Arviot kirjoitusmerkkejä sisältävillä sivuntyngeillä olleista säemääräistä ovat suuntaa-antavia, vaikka ne on annettu taulukossa säkeen tarkkuudella. Koska kirjoitusmerkeistä ei voi varmuudella päätellä, onko kohdissa ollut varsinaisia runosäkeitä, runosäkeiden väliin tehtyjä merkintöjä tai proosakirjoitusta, käytän rivin käsitettä puhuessani kirjoitusjärjistä yleisellä tasolla.

myös vaihtoehtoisista kirjaintulkintoista tekisi vastaavat tutkimukset, vertailuoperaatioita tarvittaisiin miljoonittain.

Siksi kehitin aineiston analysointiin toisenlaisen menetelmän, jossa tynkien yhteensopivuutta Kiven tunnettuihin runoihin etsitään eräänlaisen lämpökartan avulla. Ensimmäisessä vaiheessa kaikki sivutyngissä havaittavat mustekynän jäljet transkriboitiin. Näin saatiin tietoa tynkäriveillä olevista kirjaimista tai kirjainyhdistelmistä, sellaisista säefragmenteista, joista ei voi tehdä kirjaintulkintoja, sekä säkeissä olevista sisennyksistä tai säkeiden välissä olevista tyhjästä riveistä. Tapauksissa, joissa yhdestä sivulla olleesta kirjaimesta on jäänyt jäljelle vain pieni osa, annettiin useita vaihtoehtoisia tulkintoja, esimerkiksi "W/H", "P/T/B" tai "A/K/P/R/S/T/Ä/I/F/B". Vaihtoehtoisten kirjainten todennäköisyyksiä varten Kiven koko tuotannosta laskettiin sananalkuisten kirjainten esiintymistiheydet (ks. taulukko 2). Mitä harvinaisemmasta sananalkuisesta kirjaimesta on kysymys, sitä todistusvoimaisemmin rectotyngien alussa olevat kirjaimet kertovat mahdollisesta yhteydestä jonkin runosäkeen kanssa. Rectotyngät ovat ratkaisevia, koska niissä olevat kirjoitusjäljet ovat runsaimpia.

Taulukko 2. Sananalkuisten kirjainten esiintymistiheydet Kiven tuotannossa.

K	41877	O	14310	V/W	4812	D	130
T	31059	N	13940	Y	4070	B	122
M	29670	E	13393	U	3115	Ö	94
S	27698	A	11856	Ä	1952	Z	8
J	23530	L	11704	C	1171	Q	2
H	22259	I	6740	F	482	X	0
P	18285	R	6268	G	373	Å	0

Varsinainen etsintätyö, jossa sivutyngien kirjoitusmerkeille etsittiin mahdollisia vastineita Kiven muista runoista, perustui useamman muutujan yhdistelmiin. Yhtäältä Kiven runojen aluista tai loppuista haettiin mekaanisesti tiettyjä kirjainyhdistelmiä, kirjaimia tai vaihtoehtoisten kirjaintulkintojen mukaisia merkkejä. Varsinainen etsiminen oli siinänsä helppoa, koska käytössä oli kaikki Kiven runot ja niiden versiot TEI-muotoisina (Text Encoding Initiative, Proposal 5) XML-transkriptioina, joista on mahdollista etsiä säkeenalkuisia tai säkeenloppuisia kirjaimia kootusti. Osumia tulee kuitenkin valtavasti ja etenkin vaihtoehtoisten kirjaintulkintojen antamat yksittäiset osumat tukevat vain heikosti yhteyttä vertailtujen säkeiden välillä. Siksi ratkaisevaa on löytää sellaisia osumien yhdistelmiä, joissa lähekkäisten säkeiden alut tai loput muistuttavat sivutyngissä olevia yhdistelmiä. Täydellistä vastaavuutta ei voi edellyttää, sillä runokäsikirjoituksissa on paljon tekstimuutoksia ja olisi epätodennäköistä, että useat lähekkäiset säkeet olisivat säilyneet samanlaisina. Siksi vastineiden kriteerit perustuvat pienten vastaavuuksien muodostamaan perheyhtäläisyyteen.

Heikkojen signaalien kokoamista varten muodostettiin taulukko, jossa yksi vaakarivi vastaa yhtä runoa ja etsittävät kirjaimet tai kirjainyhdistelmät on merkitty omiin sarakkeisiinsa. Taulukkoon alettiin muodostaa eräänlaista lämpökarttaa, jossa kaikille esiintymille oli ensin

annettu alkulämpötila joko oranssilla tai keltaisella värillä. Sitten runoista etsittiin vastineita ja saatujen osumien perusteella joko lämmitettiin tai jäädytettiin soluja kohti punaista tai sinistä väriä. Tavoitteena oli löytää vaakariveiltä sellaisia runotekstejä, joihin tulisi paljon vierekkäisiä kuumia soluja.

Hakuja tehtiin usein yhdistelmähaulla, jossa yhdellä kertaa etsittiin useampia säkeenalkuisia kirjaimia sisältäviä runotiedostoja. Näin löydettyistä tiedostoista tutkittiin omana vaiheenaan säkeenalkuisten kirjainten sijainteja. Jos yhden etsityn kirjaimen lähellä oli tyngässä esiintyviä muita kirjaimia yhteensopivissa kohdissa, kyseistä kirjainta koskeva solu värjätettiin punaiseksi.

Menetelmä näytti kyntensä, kun kaksi taulukon riviä alkoi värjäytyä hehkuvanpunaiseksi. Toisella rivillä hohti ”Nuori karhunampuja” ja toisella ”Kontiolan kaski”, tämän artikkelin tapausesimerkki.⁶

Tapaus ”Kontiolan kaski”

”Kontiolan kaski” -runoon liittyvät sivuntyngät ovat Runoelmia II -vihkossa. Jotta tynkiä voisi verrata Kiven pienoiseepoksen⁷ kahteen säilyneeseen käsikirjoitukseen, on ensin tutkittava käsikirjoituksia ja niiden välisiä suhteita, koska ne antavat tietoa runon kirjoitusprosessista. Siten sivuntyngiä voi parhaiten suhteuttaa runon kirjoittamisesta säilyneen aineiston kokonaisuuteen.

”Kontiolan kasken” ainoa kokonaisena säilynyt käsikirjoitus on Runoelmia-vihkossa V, jossa ei ole muuta pienoiseepokseen liittyvää ainesta. Vihkossa II on säilynyt runon alku ja loppu kokonaisina säkeinä. Ne Kivi on säilyttänyt todennäköisimmin siksi, että samoilla lehdillä on myös muiden runojen tekstiä. Kokonaisena säilyneen alkusivun jäljessä on yksi lehden tynkä (sivuntyngät 38–59:1–2), joka sijaintinsa puolesta koskee samaa runoa. Tuon lehden tyngän ja runoversion lopun väliset sivut ovat kadonneet kokonaan, mutta sivunumeromerkinnöistä voi päätellä, että nekin ovat olleet vihkossa. Vain yksi sivu on poistettu leikkaamalla se irti, kun taas loput on irrotettu kokonaisina taitettuina arkkeina, jolloin niistä ei ole jäänyt tynkiä. Edellä mainittujen aineistojen lisäksi Runoelmia II -vihkossa on 17 sivuntyngää (32–37:1–4 ja 42–43:2–14), joille on voitu identifioida jonkinlainen yhteys ”Kontiolan kaskeen”, kuten jäljempänä käy ilmi.

Runoelmia II -vihkossa oleva vaillinainen versio on kokonaisina säkeinä säilyneistä ”Kontiolan kasken” käsikirjoituksista varhaisempi. Kivi on tehnyt siihen runsaasti korjauksia. Niiden tekstimuodot osuvat suurelta osin yksin myöhemmän, vihkoon V kirjoitetun version pohjakerrostuman⁸ kanssa, joten on selvää, että Kivi on tehnyt teksti-

⁶ Yhteydet havaitsi Karoliina Latola (nyk. Leppinen), joka teki analyysityötä Edith-yksikön harjoittelijana.

⁷ H. K. Riikonen (2016: 38–39) kutsuu ”Kontiolan kasken” ohella pienoiseepoksiksi Kiven runoja ”Lintukoto”, ”Atalantta”, ”Karhunpyynti”, ”Uudistalon-perhe”, ”Immen unelma” ja ”Härkä-Tuomo”.

⁸ Pohjakerrostumalla tarkoitetaan käsikirjoituksen perustekstirivillä olevaa kirjoitusta, johon ei ole otettu mukaan marginaalien ja rivinväliden tekstimuutoksia. Päälyskerrostumalla viitataan siihen tekstikerrostumaan, joka on Kiven viimeisten

muutokset ennen myöhemmän version kirjoittamista. Lisäksi hän on tehnyt vihkoon V myös uusia tekstimuutoksia. Nämä kirjoitusprosessin vaiheet kertovat siitä, minkä verran Kivi on kokenut tarvetta tekstin muuntelemiseen.

Taulukko 3 kuvaa runon käsikirjoitusten sisennysten, poistojen (TEI-transkriptioiden <del>-elementtien) sekä lisäysten (<add>) määriä ja niiden suhdetta versioiden kokonaissäemääriin. Vanhemman version säilyneessä tekstiosuudessa korjauksia ja sisennyksiä on suhteellisesti enemmän kuin myöhemmässä.⁹ Tekstimuutoksia ja sisennyksiä on kuitenkin myös vihkon V versiossa. Sisennyksillä on merkitystä sivuntynkien tunnistamisessa, koska rectopuolen tyngissä olevat tyhjät rivit voivat johtua joko sisennyksestä tai kahden säkeistön välisestä tyhjistä rivistä. ”Kontiolan kaskan” kokonaisina säkeinä säilyneissä versioissa Kivi on käyttänyt uuden säkeistön alkaessa sekä tyhjää riviä että alkusäkeen sisennystä (vihko V) tai pelkkää alkusäkeen sisennystä (vihko II).

Taulukko 3. ”Kontiolan kaskan” kaksi käsikirjoitusversiota

	Runoelmia II	Runoelmia V	Yhteensä
Säkeitä	63	584	647
Sisennettyjä säkeitä (keskimäärin per 100 säettä)	6 (10)	17 (3)	23 (4)
<del>-elementtejä (keskimäärin per 100 säettä)	21 (33)	67 (12)	88 (14)
<add>-elementtejä (keskimäärin per 100 säettä)	22 (35)	39 (7)	61 (9)

Runoelmia II -vihkon versiosta ovat säilyneet vain runon alku ja loppu, sivut 38, 59 ja 60. Runoversion muut sivut on leikattu tai muuten irrotettu pois. Päätelmien kannalta on onnekasta, että säilyneet osat osuvat juuri alkuun ja loppuun, koska sillä tavalla on säilynyt tietoa vaillinaisen version laajuudesta ja versiosta näkyy molempien runoversioiden alkavan ja päättyvän pääpiirteittäin samalla tavalla. Lauri Viljanen pitää nimenomaan runon loppua erityisenä, koska siinä Kivi yhdistää ”harkittua psykologista symbolismia” runossa edellä olleeseen ”alkukantaisen fyysillisen kampauksen homeeriseen maalaukseen”, jossa Lapin Louhi yrittää tehdä tuhojaan kulovalkean avulla. Tällä tavalla Kivi toteuttaa runossaan ”yhden kaikkein vaativimpia, kunnianhimoisimpia rakennänäkemyksiään!” Viljanen huudahtaa. (Viljanen 1953: 98.) Tämä asetelma on säilynyt muuttumattomana runon molemmissa versioissa.¹⁰

Sivunumeromerkintöjen perusteella runon alku- ja loppusivujen (s. 38, 59–60) välillä on ollut kaksikymmentä sivua (s. 39–58). Niihin olisi

korjausten mukainen. Näiden kerrostumien välillä voi eri tekstikohdissa olla monia välivaiheita. E. A. Saarimaan editoima ”Kontiolan kaskan” teksti (1951: 197–216), jota jäljempänä käytän tätä tutkimusta tukevana aineistona, perustuu käsikirjoituksen päällyskerrostumaan. Siksi sen säemäärä (572 säettä) on hieman pienempi kuin koko käsikirjoituksesta tehdyssä transkriptiossa, jossa on mukana myös yliviivattuja säkeitä.

⁹ Runotekstien päälle on lisäksi tehty X-kirjaimen muotoiset poistomerkinnot. Kivi on oletettavasti halunnut tällä tavoin merkitä, että sivuilla olevista runosäkeistä on uudemmat versiot toisessa käsikirjoituksessa.

¹⁰ Runon loppuhuipentumasta ja maailmankuvallisista eroista ks. Katajamäki 2016: 168–169.

voinut mahtua noin 540 säettä. Näin laskien runoversiossa olisi ollut yhteensä noin 603 säettä. Jos kirjoitustyö on edennyt näin, varhaisempi käsikirjoitus olisi ollut suurin piirtein myöhemmän version mittainen. ”Kontiolan kasken” kahden version ja niihin identifioitujen vihkossa II sijaitsevien sivuntynkien välinen suhde ei ole kuitenkaan niin yksioikoinen kuin ensi katsomalta voisi luulla, sillä suurin osa niistä sivuntyngistä, jotka on voitu luotettavimmin identifioida runoon liittyviksi, eivät ole sivujen 38 ja 59 välistä vaan runovihkon sivunväleistä 32–37 ja 42–43. Sivujen 38 ja 59 väliltä poistetuista sivuista on ylipäätään säilynyt jäänteinä vain yksi lehden tynkä.

Taulukossa 4 ”Kontiolan kasken” kaksi versiota on asetettu rinnakkain, mikä antaa taustatietoa myöhemmin analysoitaville sivuntyngeille. Sivunumeromerkintöjen perusteella molemmat versiot ovat olleet suurin piirtein yhtä pitkiä (V: 22 sivua; II: 23 sivua). Runoelmia V -vihkoon verraten vihkon II version keskeltä puuttuu noin 510 säettä.

Taulukko 4. Runoelmia II -vihkossa olevan varhaisemman ”Kontiolan kasken” version säkeiden sijainnit suhteutettuna vihkossa V olevan version säkeisiin. Säenumerot on annettu E. A. Saarimaan toimittaman edition mukaan (Kivi 1951: 197–216). Harmaa alue puuttuu vihkosta II.

Runoelmia V	Säevastineiden sijainnit Runoelmia II -vihkossa
1–25 (käsikirjoituksen s. 59)	Käsikirjoituksen s. 38
26–536 (käsikirjoituksen s. 60–79)	
537–572 (käsikirjoituksen s. 79–80)	Käsikirjoituksen s. 59–60

Edellä on kuvattu, millaisiin ”Kontiolan kaskaista” säilyneisiin säkeisiin sivuntyngeissä olevia säkeiden osia on tarkoitus sovittaa. Kaavioon I on koottu samaan runoon oletettavasti liittyvien sivuntynkien transkriptiot, jotka auttavat kokonaisuuden hahmottamista. Jokainen rivi vastaa yhtä sivuntynkää, jonka sijainti tietyllä sivuntynkäjaksolla eli samojen käsikirjoituksen kokonaisten sivujen välissä olevalla alueella on ilmoitettu taulukon vasemmassa laidassa. Sivuntyngeissä olevat rivinvaihdot on merkitty pystyviivalla (|). Asteriskilla (*) on merkitty transkriboitujen rivien välissä olevia tyhjien rivien tai (rectopuolella) sisennysten oletettuja sijainteja sekä transkriptioiden alun tai lopun oletettuja rivejä. Nämä karkeat arviot perustuvat käsikirjoitusten vertailuun; todellisuudessa Kivi on kirjoittanut rivejä välillä tiheämmin ja välillä harvemmin.

Vaihtoehtoisten kirjaintulkintojen tapauskohtaiset lukumäärät on ilmoitettu numeroilla (esim. alkuperäisen transkription merkintä P/T/B on taulukossa korvattu luvulla 3). Vaihtoehtoiset kirjainyhdistelmät on merkitty kauttaviivalla (esim. La/Lä). Merkillä # on ilmaistu kirjoitusjälkiä, joita ei ole voitu tulkita miksiäkään kirjaimeksi tai välimerkiksi. Sivuntynget, joissa ovat kirjoitusjäljet on voitu melko varmasti liittää runon tiettyihin säekokonaisuuksiin, on merkitty taulukon vasempaan laitaan nuolenkärjellä (►). Nämä tapaukset ovat toimineet eräänlaisina ankkureina, jotka auttavat muiden sivuntynkien identifioinnissa.

Runon kirjoitusprosessi on todennäköisesti edennyt lineaarisesti. Siksi myös sellaisten sivuntynkien, joita ei kirjoitusmerkkien perusteella

Kuten kaaviosta voi havaita, sivuntynkien tunnistaminen perustuu ennen kaikkea rectopuolen sivuntynkiin, joissa tunnistettavia kirjaimia tai tavuja on enemmän. Toisaalta ankkuritynkien sijainnit ovat auttaneet tunnistamaan myös muiden tynkien yksittäisten kirjoitusmerkkien yhteyksiä ”Kontiolan kaskeen”.

Kaavio 2 havainnollistaa kahden esimerkin avulla säkeentynkien transkriptioiden ja kokonaisina säilyneiden säkeiden välisen yhteyden tulkinnallista luonnetta. Kaavion kummankin esimerkin vasemmassa laidassa annetaan Runoelmia V -vihkossa kokonaisina säilyneiden säkeiden ensimmäiset sanat sekä Saarimaan toimittaman edition mukaiset säenumerot. Tynkiä ja säkeenalkuja yhdistävät tekijät on vahvennettu tynkäsarakkeisiin. Vaikka tynkien ja vihkon V välillä havaitut yhteydet väistämättä vaikuttavat siihen, millä tavoilla tyngissä olevia kirjainfragmentteja tulkitsee, transkriptioiden tulkintoja ei ole korjattu jälkikäteen. Alkuperäinen identifiointi on siis tapahtunut juuri tällaisen aineiston varassa.

Kaavio 2. Kaksi esimerkkiä rectopuolen sivuntynkien yhteensopivuudesta Runoelmia V -vihkon ”Kontiolan kaskeen” säkeenalkuihin.

Runoelmia V -vihkon ”Kontiolan kaskeen” säkeenalut		Runoelmia II -vihkon sivuntynkä 32–37:3, R	Runoelmia V -vihkon ”Kontiolan kaskeen” säkeenalut		Runoelmia II -vihkon sivuntynkä 42–43:13, R
I05	Pohjan	S/P/R/T/A/K/I/F/B	437	Mutta	M
I06	Wuoren	W/H	438	Syrjään	Sy
I07	Ylähällä	Y	439	Siinä	Si
I08	Sieltä	S	440	Lepää	Le [p/s/y/j]
I09	Lounaiseheen	*	441	Nostanut	No
		A/Ä	442	Kääntäny	K
I10	Warvistossa	W/H	443	Toki	To/Tö
I11	Näkee	N		[tyhjä rivi]	*
I12	Hyöriskelee	S/I	444	[sisennys]	
I13	Joukon	J	445	Huosiamet	He/Hi
I14	Tuota	P/T/B	446	Rykelminä	Jy
I15	Kotkansa	H/W	447	Ja	Ja
I16	Waalinnut	W/H	448	Joht Johtomiesnä	Jo
I17	Ja	J	449	Äänens	Ä
I18	Palveljani	P/R/B	450	Pitkin	Pi
I19	Tuonne	T/I	451	Tulen	Te/Ti
I20	Ilovalkeana	O/Ö/J	452	Wihasena	M
I21	Siellä	S	453	Ehtii	[lyijykynäisäys:] Tul
I22	Karkoittakaat	K	454	Wiskaamana	Ja
I23	Etelään	E	455	Mutta	M
I24	Tuolla	T/F			M
I25	Niin	N	456	Kallioisel	K
I26	Kotkat	K	457	Siihen	Si/Se
I27	Wauhdil	W	458	Kuitenkin	K
I28	Heidän	H	459	Tuli	K
I29	Metsät	M/N	460	Jyrkän	J#

130	Ryskinällä	R		461	Aurinkoinen	I
131	Sameana	S		462	Mutta	H
132	Retki	P		463	Päivän Sauvu	J
133	Kasken	K		464	Lenteleevi	L
133	Kaskehen					

Kaavio havainnollistaa hyvin päättelytyön luonnetta ja aineiston moninaisuutta. Vasemmanpuoleisessa esimerkissä yhteys perustuu lähes koko tyngän matkalla siellä täällä oleviin yksittäisiin kirjaimiin, jotka sopivat yhteen säkeenalkuisten sanojen kanssa. Lisäksi vaihtoehtoisia kirjaintulkintoja on jonkin verran. Niiden todistusvoima on melko vähäinen yksittäisinä tapauksina, mutta muiden tapausten seassa ne tukevat havaittua yhteyttä. Oikeanpuoleisen esimerkin kirjainyhdistelmät, kuten To, Ja ja Jo, ovat puolestaan poikkeuksellisen vahvoja todisteita tyngän ja säkeenalkujen välisestä geneettisestä yhteydestä. Tapaukset, joissa tällainen vahva evidenssi osoittaa luotettavasti aineiston yhteenkuuluvuutta, ovat tärkeitä. Toisaalta mukana olevat poikkeavat tapaukset kertovat, että tyngälle kirjoitetut säkeet ovat joiltain osin olleet erilaisia.

Taulukko 5 havainnollistaa Runoelmia II -vihkon sivuntynkien suhdetta kahteen säilyneeseen "Kontiolan kasken" versioon. Taulukko on järjestetty niin, että vasemmalla kulkevat vihkossa V kokonaisuena säilyneen käsikirjoitusversion säenumerot, jotka on merkitty Saarimaan edition mukaan. Tämä kokonaisuena säilynyt käsikirjoitus on ainut saatavilla oleva vertailukohta, jonka avulla sivuntynkiä voi identifioida. Se muodostaa kokonaisrakenteen tukirangan, joka auttaa hahmottamaan säilyneiden aineistojen välisiä suhteita runon kokonaisuuteen ja havainnollistaa "Kontiolan kasken" kirjoitusprosessia. Aina yhteyksiä ei voi osoittaa varmuudella tarkasti, mutta silloinkin olen vetänyt tynkien rajalinjat säkeen tarkkuudella, jotta runon etenemistä on helpompi seurata.

Taulukon keskellä kulkevat tiedot sivuntyngistä ja niiden sijainneista Runoelmia II -vihkon tiettyjen sivujen välissä. Taulukon oikeassa laidassa ovat samassa vihkossa säilyneet kokonaiset säkeet runon alusta ja loppusta. Harmaa taustaväri osoittaa tekstialueen puuttumista kokonaan. Nuolenkärjillä (►) on merkitty kaavion I tapaan niitä sivuntynkiä, joilla on vahva yhteys Runoelmia V -vihkon version säkeisiin. Muillakin sivuntyngeillä yhteys on todennäköinen, mutta sitä ei voi osoittaa varmuudella.

Taulukko 5. Runoelmia II -vihkon sivuntynkien sijoittuminen "Kontiolan kasken" kahden säilyneen käsikirjoitusversion alueelle. Vasemman- ja oikeanpuoleisen sarakkeen säenumerot viittaavat Saarimaan edition (Kivi 1951: 197–216) säenumeroihin ja sivunumerot alkuperäisen käsikirjoituksen sivunumeroihin. Keskisarakkeessa ilmoitetut rivimäärät ovat arvioita, jotka on laskettu tynkien transkriptioista.

"Kontiolan kaski" (Runoelmia V)	"Kontiolan kasken" liitetyt sivuntynget (Runoelmia II)	"Kontiolan kaski" (Runoelmia II)
1–25 (s. 59)		1–24 (s. 38)
n. 26 – n. 52 (n. s. 60)	Väli 38–59: tynkä 1, recto (27 riviä)	
n. 53 – n. 77 (n. s. 61)	Väli 38–59: tynkä 2, verso (25 riviä)	
n. 45–79 (s. 60–62)	Väli 32–37: tynkä 1, recto (35 riviä)	
n. 80–104 (s. 62)	Väli 32–37: tynkä 2, verso (25 riviä)	

105–133	(s. 63–64) ▶	Väli 32–37: tynkä 3, recto (30 riviä)	
n. 133–159	(s. 64–65)	Väli 32–37: tynkä 4, verso (25 riviä) sekä Väli 42–43: tynkä 2, verso (26 riviä)	
160–185	(s. 65–66) ▶	Väli 42–43: tynkä 3, recto (27 riviä)	
185–217	(s. 66–67)	Väli 42–43: tynkä 4, verso (29 riviä)	
215–244	(s. 67–68) ▶	Väli 42–43: tynkä 5, recto (28 riviä)	
245–271	(s. 68–69)	Väli 42–43: tynkä 6, verso (28 riviä)	
272–298	(s. 69–70)	Väli 42–43: tynkä 7, recto (30 riviä)	
299–326	(s. 70–71)	Väli 42–43: tynkä 8, verso (27 riviä)	
326–354	(s. 71–72) ▶	Väli 42–43: tynkä 9, recto (29 riviä)	
355–383	(s. 72–73)	Väli 42–43: tynkä 10, verso (ei merkkejä)	
384–410	(s. 73–74) ▶	Väli 42–43: tynkä 11, recto (29 riviä)	
411–436	(s. 74–75)	Väli 42–43: tynkä 12, verso (29 riviä)	
437–464	(s. 75–76) ▶	Väli 42–43: tynkä 13, recto (29 riviä)	
465–n. 491	(s. 76–77)	Väli 42–43: tynkä 14, verso (28 riviä)	
n. 492–536	(s. 77–79)		
537–572	(s. 79–80)		25–60 (s. 59–60)

Taulukon alkupäässä on muutama tulkinnallinen erityistapaus. Kaksi aiemmin mainittua tynkää (32–37:4 ja 42–43:2) osuvat molemmat vihkon V versiossa säkeiden 133–159 alueelle. Jommassakummassa niistä tai mahdollisesti molemmissa on ollut noiden säkeiden aikaisempien vaiheiden kirjoitusta. Vastaavaa päällekkäisyyttä liittyy Runoelmia II -vihkoon kirjoitetun ”Kontiolan kaskan” ensimmäisen sivun jälkeiseen lehden tynkään (38–59:1–2), jolla runo on kaikella todennäköisyydellä jatkunut, karkeasti arvioiden säkeiden 26–77 verran. Samoja säkeitä vastaavaa kirjoitusta on kuitenkin voinut olla myös tyngällä 32–37:1. Jos säkeitä on ollut kaikilla näillä sivuilla, Kivi on runoa muokatessaan kirjoittanut tuon alueen vähintään kolmesti.

Taulukossa olevista sivuntyngistä vain muutamat voi liittää hyvin varmasti ”Kontiolan kaskeen”, kun taas muut sivuntyngät koskevat sitä lähinnä ankkurityngistä päätellen. Silti taulukon kokonaisuus antaa paljon tietoa runon kirjoitusprosessista ja Runoelmia-vihkoista. Kuten taulukosta voi havaita, sivuntyngät kiinnittyvät vihkon V versioon noin 500 säkeen matkalta. Toinen huomionarvoinen seikka on se, että vaikka tynkien yhteys on mahdollista osoittaa ainoastaan Runoelmia V -vihkon versioon, se ei tarkoita, että tyngillä ei olisi ollut suhdetta myös niihin Runoelmia II -vihkon sivuihin, jotka on poistettu ”Kontiolan kaskesta” vihkon sivuilta 39–58. Lisäksi runosta on voinut olla yksi tai useampi kokonaan kadonnut käsikirjoitusversio.

Ankkurityngät ja taulukon 5 muodostama kokonaiskuva antavat mahdollisuuden analysoida myös niitä sivuntyngien kohtia, jotka poikkeavat vihkossa V olevista ”Kontiolan kaskan” säkeistä. Vihkoihin I–V kirjoitettujen runojen perusteella Kiven tiedetään usein muuttaneen säkeiden alkuja tai loppuja siten, että säkeiden kokonaissältö ei ole muilta osin muuttunut suuresti. Esimerkiksi ”Kontiolan kaskan” (II) säkeen ”Tämä juhlaisesti lainehtiva palo,” hän on korjannut lyijykynällä muotoon ”Kaskan juhlaisesti lainehtiva liekki.” Vihkon V säkeen

”Paukahtelee tela kalisevan kuiva,” sanajärjestyksen hän on puolestaan vaihtanut mustekynällä muotoon ”tela Paukahtelee kalisevan kuiva,”. On siis mitä todennäköisintä, että hän on tehnyt samantapaisia tekstimuutoksia myös irtileikattujen sivujen säkeisiin.

Muutamille sellaisille sivuntynkien riveille, joille ei löydy suoraa vastinetta vihkon V säkeenaluista, onkin mahdollista löytää samanalkuisia kohtia saman tai viereisen säkeen keskivaiheilta tai lopusta. Esimerkiksi säkeen ”Rykelminä alas rinteheltä jyrkält,” (säe 446 kaaviossa 2) alku ei sovi yhteen sivuntynngän vastaavassa tekstikohdassa olevan säkeenalkuisen Jy-tavun (42–43:13) kanssa. Säe kuitenkin päättyy jy-alkuiseen sanaan ”jyrkält”, joten sivuntynkä voi olla todiste sanajärjestyksestä koskevasta tekstimuutoksesta runon kirjoitusprosessin aikana. Saman tapaan säepari ”Toki liehtoi eteläinen virittäissä liepeästi / Wirittäissä, mutta hullupäinen pohja” ei sellaisenaan saa tarttumapintaa sivuntynngässä 42–43:11 olevalle tavulle ”Li”, mutta säkeenloppuinen li-alkuinen sana ”liepeästi” viittaa vahvasti siihen, että vihkosta II leikatulla sivulla säkeentaite on ollut muodossa ”virittäissä / Liepeästi”.

Yksittäisiin tekstimuutoksiin liittyviä, puutteellisista aineistoista johdettavia geneettisiä päätelmiä on mahdollista tehdä enemmänkin, mutta ne ovat luonteeltaan spekulatiivisia eikä niille tulisi antaa kovinkaan suurta painoa. Yksittäistapauksia tärkeämpää onkin havaita, että sivuntynngistä on mahdollista saada tukea erilaisia tekstimuutoksia koskeville tulkinnoille.

Säkeenrippeiden merkitys

Kuten syksyllä 1934 uutisoidun käsikirjoituslöydön yhteydessä mainittiin, suomalaisen kirjallisuuden alalla on vain pienet mahdollisuudet löytää merkittäviä ”arkeologisia” aarteita. Toisaalta tunnetuistakin aineistoista voi tehdä uusia löytöjä, kuten Runoelmia-vihkojen pienet, marginaaleissa piileskelleet fragmentit osoittavat. Aleksis Kivi -tutkimukselle sivuntynkälöytöjen suurin merkitys on niiden tarjoamalla makrotason tiedolla. ”Kontiolan kaskeen” ja ”Nuoreen karhunampujaan” identifioidut säkeenrippeet tuovat keskeistä lisätietoa kontrafaktuaaliseen päättelyyn ja sulkevat pois joitakin mahdollisia maailmoja, jotka aiemmin ammottivat avoimina. Uusi tieto koskee paitsi yksittäisiä runoja myös Runoelmia-käsikirjoitusten kokonaisluonnetta sekä Kiven kirjoittamista.

Aiemmin oli paljon epäselvempi kuva siitä, mitä Runoelmia-vihkoista poistetut sivut ovat sisältäneet. Se, että olemme voineet paikantaa näin suuren osan sivuntynngistä, on jo suuri löytö. Nyt on selvää, että vihkoissa ei ole esimerkiksi ollut runsaasti täysin tuntemattomia Kiven runoja. Vihkoissa II ja IV on säilynyt jäänteitä neljästätoista irti leikatusta lehdestä eli yhteensä 28 sivusta, joilla on voinut olla karkeasti arvioiden noin 600 runosäettä. Näistä sivuntynngistä noin kaksi on liittynyt ”Nuoreen karhunampujaan” ja noin 19 on voitu identifioida ”Kontiolan kaskeen” kirjoittamiseen. Selitystä vaille jääviä sivuntynkiä on enää

seitsemän eli kokonaan kartoittamaton runoaines on kutistunut noin neljännekseen alkuperäisestä. Kiven runovihkojen irti leikatuilla sivuilla on siis voinut olla vain suhteellisen vähän sellaista runoainesta, josta ei ole säilynyt muita tekstejä Runoelmia-vihkoissa. Lisäksi tynkälöytö osoittaa, että vihkojen V ja II välillä on ollut vahvempi side kuin on ollut aiemmin tiedossa. Vihkojen välinen yhteys on toki tunnettu kokonaistenkin sivujen perusteella, mutta nyt tiedämme, että myös vihkosta II poistetuilla sivuilla on ollut ainesta, joka on päätynyt vihkoon V.

Kiven on tiedetty kirjoittaneen runojaan useampaan kertaan, mutta niin, että niiden suuret rakenteet ovat usein säilyneet muuttumattomina. Vallinnut käsitys on saanut tukea myös ”Kontiolan kaskan” tapauksesta, mutta uutta on se, että hän saattoi irrottaa runoversioita käsikirjoituksista niitä kehitellessään. Monissa muissa tapauksissa hän on sitä vastoin säilyttänyt runojen eri versioita kokonaisuudessaan.

”Kontiolan kaskan” ainoa kokonaisuudessa säilynyt käsikirjoitus on Runoelmia-vihkossa V. Vihkossa II on säilynyt runon alku ja loppu kokonaisina säkeinä. Ne Kivi on säilyttänyt oletettavasti siksi, että samoilla lehdillä on myös muiden runojen tekstiä. Kokonaisuudessa säilyneen alkusivun jäljessä on yksi lehden tynkä, joka sijaintinsa puolesta kuuluu samaan runoon. Tuon lehden tyngän ja runoversion lopun väliset sivut ovat kadonneet kokonaan, mutta sivunumeromerkinnöistä voi päätellä, että nekin ovat olleet vihkossa. Näiden aineistojen lisäksi Runoelmia II -vihkossa on 17 sivuntynkää, joille on voitu identifioida varma tai oletettu yhteys runoon.

Oletan, että kaikki ”Kontiolan kaskan” liittyvä vihkon II aineisto on kirjoitettu vihkon V versiota aiemmin. Päätelmä perustuu runon kokonaisina säilyneiden säkeiden ja niiden tekstimuutosten vertailuun sekä vihkojen II ja V muiden runojen vastaavanlaiseen tutkimukseen. Kiveltä säilyneiden Runoelmia-vihkojen todennäköisin kirjoittamisjärjestys on III, II, I, V, IV. ”Kontiolan kaskan” aineistoa sisältävien vihkojen II ja V välissä kirjoitetussa vihkossa I ei ole runoon liittyviä säkeitä. On kuitenkin täysin mahdollista, että Kivi on kirjoittanut runoon liittyvää aineistoa sittemmin kadonneisiin käsikirjoituksiin prosessin jossakin vaiheessa vihkojen II ja V kirjoittamisen välissä, tunnettujen kirjoitusvaiheiden aikana, vihkon II kirjoittamista ennen tai vihkon V kirjoittamisen jälkeen. Säilyneen aineiston valossa Kiven kirjoittamat runoversiot ovat olleet melko samankaltaisia. Radikaalitkin erot ovat mahdollisia, vaikka sellaisia ei säilyneessä aineistossa ole.

Sitä, missä järjestyksessä Kivi on kirjoittanut kaskirunoaan vihkoon II, en ole onnistunut ratkaisemaan. Tyngät 32–37:1–4 osuvat vihkossa runojen ”Jäähväiset” ja ”Oli mulla kulta kaunoinen” keskelle niin, että ensin mainitusta puuttuu runon loppu ja jälkimmäisestä runon alku. Tyngät 42–43:2–14 osuvat vihkossa keskelle yhtenäistä runokäsikirjoitusta ”Kesä-yö”. On mahdollista, että Kivi on kirjoittanut runojensa jaksoja tarpeen mukaan uudelleen vihkoon II ja sitten leikkannut niitä pois kirjoittaessaan samoja jaksoja vihkon toisiin kohtiin. ”Kontiolan kaska” sisältävien sivujen leikkaaminen lienee tapahtunut viimeistään Kiven kirjoittaessa runoa vihkoon V tai uuden version valmistuttua. Sivujen irti

leikkaamisen ja pois heittämisen voisi tulkita kirjailijan tavaksi hylätä omaa tekstiään – jyrkäksi irtisanoutumiseksi aiemmasta taiteellisesta ilmaisusta. ”Kontiolan kaskan” tapauksessa näyttää kuitenkin olevan kysymys pikemminkin omien säkeiden hyväksymisestä seuraavaan käsikirjoitusversioon, jossa niitä voi jälleen fiilailla, ilman yhtään kiirettä ja hätäilemistä.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

- Kivi, Aleksis 1934: ”Kontiolan kaski”. Teoksessa *Aleksis Kiven satavuotismuisto. 10.X.1934*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja III. Helsinki: SKS, 332–349.
- Kivi, Aleksis 1951: *Kootut teokset. IV osa: Runot ja kirjeet*. Julkaisseet E. A. Saarimaa ja V. Tarkiainen. Helsinki: SKS.
- Kivi, Aleksis 1984: *Runoelmia. Katri. Tuomo. Atalantta. Kontiolan kaski*. Jyväskylä: Gummerus.

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA). Aleksis Kiven arkisto.

Muut lähteet

- Aleksis Kiven digitaalinen arkisto. Saatavissa: *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Toim. Ilkka Välimäki (päätoimittaja), Eeva-Liisa Haanpää, Satu Heikkinen, Irma-Riitta Järvinen, Sakari Katajamäki, Klaus Krohn ja Tarja Soiniola. Helsinki: SKS 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi/> [25.6.2020]
- Arkistoluettelo. Saatavissa: *Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa*. Toim. Ilkka Välimäki (päätoimittaja), Eeva-Liisa Haanpää, Satu Heikkinen, Irma-Riitta Järvinen, Sakari Katajamäki, Klaus Krohn ja Tarja Soiniola. Helsinki: SKS 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi/> [25.6.2020]
- Katajamäki, Sakari 2016: ”Terve, metsä, terve, vuori! Apostrofinen puhuttelu ’Metsämiehen laulussa’ ja Kiven muussa runoudessa.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja 1. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 158–177. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [25.6.2020]
- Kivi, Aleksis 2012: *Kirjeet. Kriittinen editio*. Toim. Juhani Niemi (päätoimittaja), Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma ja Jyrki Nummi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1386, Tiede. Helsinki: SKS.
- Kokko, Ossi 2016: ”Miten Tappelosta kehittyi Sota? Kiven runokäsikirjoituksiinsa tekemistä muutoksista.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja 1. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja poh-

- joismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 92–111. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [25.6.2020]
- Koskimies, Rafael 1947: ”Kontiolan kaski muutama reunahuomautus.” Teoksessa Eino Kauppinen et al. (toim.), *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*. Helsinki: Otava, 86–91.
- Koskimies, Rafael 1974: *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, J.V. 1928: *Runon kartanossa. Johdatusta Aleksis Kiven runouteen*. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, J.V. 1934: ”Kontiolan kaski. Äskettäin löytyneiden Kiven käsikirjoitusten johdosta.” *Uusi Suomi* 10.10.1934.
- Pettersson, Torsten 2016: ”Onni ja yksinäisyys. Aleksis Kiven traaginen runomaailma.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, s. 10–27. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [25.6.2020]
- Riikonen, H. K. 2016: ”Antiikin perintö Aleksis Kiven runoudessa.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 28–46. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [25.6.2020]
- US 1934a = ”Uusia Kiven käsikirjoituksia löydetty.” *Uusi Suomi* 7.9.1934.
- US 1934b = ”’Arkeologisten’ löytöjen mahdollisuus suomalaisen kirjallisuuden alalla pieni.” *Uusi Suomi* 8.9.1934.
- Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Yle 2004 = Aleksis Kiven alkuperäiskäsikirjoitus on löytynyt. Yle uutiset. 8.10.2004: URL: <https://yle.fi/uutiset/3-5193153> [25.6.2020]

Kirjoittaja

Sakari Katajamäki, FT, toimituspäällikkö
sakari.katajamaki@finlit.fi